

КАЛАРАТЫЎНЫЯ КАМПАРАТЫЎНЫЯ СЛОВАЗЛУЧЭННІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Садоўская А.Л.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

Колеры адыгрываюць значную ролю ў фарміраванні моўных карцін свету, паколькі іх назвы – каларонімы – валодаюць істотным семантычным, сінтагматычным і выяўленчым патэнцыялам; шчыльна звязаны з культурай, рэлігіяй, традыцыямі і гістарычным вопытам народаў. Рост навуковай цікавасці да праблем колераабазначэння ў замежнай і айчыннай лінгвістыцы дазваляе даследчыкам гаварыць сёння пра вылучэнне лексічнай каларыстыкі як асобнага кірунку ў сучасным мовазнаўстве [1, с. 3]. Да таго ж, навукоўцы разглядаюць колер як адну з базавых кагнітыўных сфер, праблеме даследавання якіх на сучасным этапе надаецца шмат увагі.

Параўнанне ў сваю чаргу прызнаецца адной з асноўных аперацый пазнання навакольнага свету чалавекам, адным са спосабаў канцэптуалізацыі і катэгарызацыі рэчаіснасці, у сувязі з чым узрастае цікавасць да вывучэння кампаратыўных канструкцый як моўнага сродку рэпрэзентацыі вынікаў названых кагнітыўных працэсаў. З улікам адзначаных фактараў, актуальным падаецца звярнуцца ў прапанаваным дакладзе да разгляду каларатыўных кампаратыўных словазлучэнняў у беларускай мове. Крыніцай фактычнага матэрыялу даследавання абраны «Слоўнік беларускіх народных параўнанняў» Т.В. Валодзінай і Л.М. Салавей (2011) і том «Выслоўі» з серыі «Беларуская народная творчасць» (1979), у якіх намі вылучана каля 100 адзінак устойлівых параўнанняў з каларыстычным кампанентам.

Аналізаваныя кампаратыўныя словазлучэнні структурна складаюцца як мінімум з двух паўназначных слоў: лексемы колераабазначэння і апорнага слова – назвы, абранай у якасці эталона параўнання, звязаных паміж сабой параўнальным злучнікам.

Нягледзячы на багацце колераў, іх тонаў і адценняў у навакольным свеце, колькасць каларонімаў у складзе ўстойлівых параўнанняў беларускай мовы абмежаваная. Так, асноўнымі кампанентамі каларатыўных кампаратыўных словазлучэнняў сталі прыметнікі *белы, чорны, сіні, зялёны, жоўты і чырвоны (красны)*. Як адзначаюць даследчыкі, «вядома, што чалавек вялікую колькасць адценняў зводзіць да адносна невялікай колькасці катэгорый з прататыпнай структурай: у складзе катэгорыі колеру вылучаюцца фокусныя колеры і іх адценні. Рэальныя каларатыўныя прыметы аб'ектаў могуць быць набліжаны да фокуснага колеру або аддалены ад яго» [3, с. 73].

Напрыклад, белы колер снегу або малака (*белы як снег, белы як малако*), чорны колер сажы, вугалю (*чорны як сажы, чорны як вугаль*), чырвоны колер крыві (*чырвоны як кроў*), жоўты колер ячнага жаўтка (*жоўты як жаўток*) і інш. максімальна набліжаны да фокусных колераў, што пацвярджаецца апісаннем лексічных значэнняў прыметнікаў-каларонімаў праз іх вызначальныя прыметы ў тлумачальных слоўніках: *белы* – ‘які мае колер снегу, малака’ [6, с. 365], *чорны* – ‘які мае колер сажы, вугалю’ [5, с. 748], *чырвоны* – ‘колеру крыві’ [5, с. 751], *жоўты* – ‘колеру ячнага жаўтка’ [5, с. 200]. Разам з тым, напрыклад, пад катэгорыю чырвонага колеру чалавек падводзіць і колеравыя прыметы драўніны альхі (*чырвоны як пень (коўш) альховы*), бурака (*чырвоны (красны) як бурак*), месяца (*чырвоненькі як месяц*) і іскры агню (*чырвоны як іскра*), якія, відавочна, маюць розныя колеравыя адценні.

Апорнае слова ў кампаратыўных словазлучэннях называе дэнататыўны эталон. Выбар эталонаў адбываецца ў сваю чаргу шляхам папярэдняга пазнання класа аб'ектаў з мэтай вылучэння прататыпа або прымет стэрэатыпнага прадстаўніка класа. Так, эталонамі белага колеру ва ўстойлівых кампаратывах беларускай мовы становяцца прадметы хатняга ўжытку (*белы як засланка, белы як сцяна, белы як печ, белы як палатно, белы як папера*), расліны (*белая што яблына, белы (гэтак) свет як макаў (макавы) цвет, бела як ліпіначка*), жывёлы і птушкі (*бела як свіное цела, белы*

як лебедзь), прадукты харчавання (*белы як малако, белы як сыр, белы як яйцо, белы як смятана, белы як мука*), з'явы прыроды (*белы як снег, белая як сонца*). Да таго ж, у якасці апорнага слова ў параўнаннях могуць падчас выступаць і абстрактныя назоўнікі, напрыклад: *белы як смерць*. Падобныя эталоны даследчыкі кваліфікуюць як псеўдаэталоны, паколькі абстрактныя паняцці не могуць выступаць ў якасці сапраўдных эталонаў колеру, а становяцца імі, як правіла, у выніку метанімічнага пераносу [3, с. 74].

Эталонамі чорнага ў параўнаннях выступаюць рэчывы і рэчы чорнага колеру (*чорны як смала, чорны як смоль, чорны як дзёгаць, чорны як сажа, чорны як вугаль, чорны як галавешка, чорны як падмазка, чорны як бізун, чорны як комін, чорны як засланка*), жывёлы і птушкі (*чорны як вуж, чорны як жук, чорны як смоўж, чорны як крук, чорны як галка, чорны як грак*), цёмныя гадзіны сутак (*чорны як ноч, чорны як асенняя ноч*), рэаліі прыроды (*чорны як зямля*) і інш. Выбар аб'екта для эталона можа адбывацца таксама праз пазнанне адзнак знешняга выгляду людзей, колеру іх скуры або валасоў (*чорны як цыган, чорны як арап, чорны як мурын*), адметных рысаў знешнасці прадстаўнікоў пэўных прафесій (*чорны як камінар, чорны як катляр*) або нават каларатыўных прымет міфічных істот (*чорны як чорт*).

Асноўным эталонам сіняга і блакітнага, бяспрэчна, з'яўляецца неба (нездарма сінанімічным каларонамам да іх выступае лексема *нябесны*): *сіні як неба*. Асацыяцыі сіняга колеру з небам далучаюць яго да сфераў містычнага і нематэрыяльнага, духоўнага і Боскага. Яшчэ адным апорным кампанентам параўнання з каларонамам *сіні* становіцца словазлучэнне *гусіны пуп*: *сіні як пуп гусіны*.

Зялёны колер народныя параўнанні суадносяць з раслінным (*зялёны як мурава, зялёны як рута*) і з жывёльным (*зялёны як жаба, зялёны як зеляпуха*) светам.

Параўнанні з кампанентам *жоўты* прадстаўлены наступнымі адзінкамі: *жоўты як бурытын, жоўты як воск, жоўты як свечка перад Вялікаднем, жоўты як жаўток, жоўты як лаццё*. Асноўнымі эталонамі жоўтага ў

свядомасці беларусаў такім чынам становяцца яечны жаўток, воск (васковыя вырабы) і бурштын.

Чырвоны колер у народных параўнаннях – гэта найперш колер крыві і агню: *чырвоны як агонь, чырвоны як жар, чырвоны як іскра, чырвоны як кроў*. Іншымі эталонамі чырвонага выступаюць расліны, іх часткі і вырабы з іх, ягады, грыбы адпаведнага колеру (*чырвона як каліна, чырвона як ягада, чырвоны як ружа, чырвоны (красен) як мак, чырвоны як памідор, чырвоны (красны) як бурак, чырвоны як пень (коўш) альховы, чырвоны як рыжок*), жывёлы і птушкі і чырвоныя часткі іх цела (*чырвоны як гіль, чырвоны (счырванеў) як рак [вараны, печаны], чырвоныя рукі як [гусіныя] лапы*), рэаліі прыроды (*чырвоненькі як месяц*). Да таго ж, апорнымі словамі могуць выступаць назвы аб'ектаў, колер якім прысвойваецца на падставе метанімічнага пераносу, напрыклад, індык у катэгорыі рэпрэзентантаў чырвонага колеру (*чырвоны як індык*), рамонак – жоўтага колеру (*жоўты як рамонак*) і інш.

Такім чынам, спецыфікай каларатыўных кампаратыўных канструкцый беларускай мовы становіцца звязанне колеравага багацця і разнастайнасці навакольнага асяроддзя да абмежаваных колеравых катэгорый – фокусных колераў. У якасці эталонаў у складзе ўстойлівых параўнанняў выступаюць прадметы і з'явы жывой прыроды, разнастайныя артэфакты, чалавек, міфічныя істоты, а таксама абстрактныя паняцці.

Літаратура

1. Бабіч, Ю.М. Колеравая і светлавая эстэтыка ў мове твораў Якуба Коласа: Манаграфія / Ю.М. Бабіч. – Віцебск: Выдавецтва УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2002. – 127 с.
2. Выслоўі / АН БССР, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; рэдкал.: В.К. Бандарчык і інш.; рэд. тома А.С. Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979. – 518 с.

3. Гольдберг, В.Б. Компаративные словосочетания и компаративная категоризация как отражение познания / В.Б. Гольдберг // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2007. – № 4. – С. 71 – 80.
4. Слоўнік беларускіх народных параўнанняў / НАН Беларусі, Інстытут мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы; уклад. Т.В. Валодзіна, Л.М. Салавей; навук. рэд. В.М. Макіенка. – Мінск: Беларус. навука, 2011. – 482 с.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – 4-е выд. – Мінск: БелЭн, 2005. – 784 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / АН БССР, Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа; пад агульнай рэдакцыяй К.К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, 1977 – 1984. – Т. 1. – 604 с.